

JÓZSA ANTAL

AZ INTERNACIONALISTÁK SZERVEZÉSE ÉS A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG KATONAI MEGSEGÍTÉSE

Az elmúlt két évtized alatt a témának jelentős irodalma alakult ki. Több tudományos tanácskozáson érintették a magyar tanács hatalom katonai megsegítésének kérdését.¹ Több vonatkozásban azonban a tudományos kutatás a szépirodalom mögött kullog. Az internacionalisták ukrainai összpontosításának, a magyar tanács hatalom megsegítésére irányuló elképzeléseknek az első taglalását nem a történeti irodalomban, hanem a szépirodalomban találjuk.

Ezt a jelenséget nem lehet véletlennek tekinteni. Zalka Máté, amikor egy körképet adó monumentális regényt akart írni az internacionalisták történetéről, éppen a nemzetközies 1919-es kijevei összpontosítását választotta témájául. Ez a momentum mutatta ugyanis a legpregnansabban az internacionalisták oroszországi mozgalmának és a magyarországi forradalomnak a szerves kapcsolódását, azt, hogy a Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének katonái és az orosz és ukrán földön küzdő internacionalisták egy azonos ügyért harcoltak.

Zalka regényét több kötetre tervezte, egyes fejezeteit a 30-as évek első felében felolvasta az internacionalisták bajtársi körében. A fennmaradt kézirat széljegyzetei arról tanúskodnak, hogy még spanyol földre távozása előtt sem tekintette az író befejezettnek és lezártnak a regényt. A folyóiratban közölt részleteket Zalka maga is kísérletnek szánta, várta a kortársak és a veteránok megjegyzéseit. A töredékben fennmaradt kéziratot Kálmán Endre rendezte sajtó alá, a szaklektor Milei György volt. Így ismerkedhetett meg jelentős késéssel a magyarországi olvasó közönség is a bolygók visszatérnek c. Zalka-regény két kötetével, amely a Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában 1966-ban látott napvilágot. A kötetekhez fűzött magyarázó jegyzeteket e cikk szerzője készítette. Ekkor merült fel annak a szükségessége, hogy szubjektív megközelítéstől mentesen, az alapvető források tanulmányozása és felhasználása révén készüljön egy tanulmány az internacionalisták katonai szervezéséről.

Zalka említett regényében — miután a kérdéses időben ő maga Szibériában

¹ *Liptai Ervin*: A Magyar Tanácsköztársaság katonai stratégiájának néhány kérdése. Hadtörténelmi Közlemények (a továbbiakban — HK) 1959. 1. sz.; Adalékok a Magyar Tanácsköztársaság és Szovjet-Oroszország fegyveres szövetségének kérdéséhez. HK 1959. 1—2. sz.; *Hajdu Tibor*: Adatok a Tanácsköztársaság és Szovjet-Oroszország kapcsolatainak történetéhez. Párttörténeti Közlemények. 1961. 3. sz.; *Józsa Antal—Milei György*: A rendíthetetlen százezer. Budapest, 1968.; A Magyar Tanácsköztársaság 50. évfordulója. Nemzetközi ülészak. (Budapest, 1969. március 17—19.) Budapest, 1970.; *V. I. Fomin*: Szovjet-Oroszország segítsége a Magyarországi Tanácsköztársaságnak. Magyar internacionalisták Szibériában és a Távol-Keleten 1917—1922. (A Magyar—Szovjet Történelem Vegyes Bizottság tudományos ülészaka. Irkutzsk, Habarovszk, Novoszibirszk. 1976. szeptember 4—16.) Budapest, 1978. s. b.

volt — a kijevi harcok résztvevőinek a visszaemlékezéseit használta fel, azok szubjektivitásával és pontatlanságával együtt. Erre a momentumra részletesen utal a regényhez fűzött utószavában Kálmán Endre. Nem csak arról van szó, hogy a 30-as évek sajátos szemlélete tükröződik Zalka írásában, hanem arról is, hogy az egység- és alegységparancsnokok egy csoportjának a szemével ítéli meg az OK(b)P Külföldi Csoportjai Föderációjának és a KMP Külföldi Irodájának akkori tevékenységét. Az internacionalisták politikai és katonai szervezésének az irányítása az előbb említett szervek kezében összpontosult.

A regényen végigvonul az ukrajnai összpontosítás kérdésében a párt és a katonai szervek közötti meg nem értés, a cselekvés összehangolatlanságából fakadó surlódás, amelynek hiteles megoldására már nem futotta Zalka erejéből. Halála meggátolta abban, hogy visszatérjen ehhez az összetett problémához. A bolygók visszatérnek, néhány kevésbé kimunkált rész kivételével, több mint egy évtizede elindult tudatformáló útjára, a hadtörténetírás viszont sokáig adós maradt az internacionalisták ukrajnai összpontosításának a források fényében való tudományos igényű ábrázolásával, valamint annak az ellentmondásnak a feloldásával, amely 1918 végén és 1919 elején a párt és a katonai vezetés viszonyában jelentkezett. A magyar irodalomban felvetett és megfogalmazódott problémáról van szó, amely elől nem térhet ki a hazai történetírás.

Elég széles körben terjedt el az a felfogás, hogy az internacionalisták kijevi összpontosítását a Magyar Tanácsköztársaság megalakulása után határozták el, ami pedig ellentmond a tényeknek.

Az internacionalisták szervezete érzékenyen reagált az ausztria-magyarországi és németországi forradalmi eseményekre. A központi hatalmak veresége kétségtelenné vált. A fegyverszüneti tárgyalások megindulásának hírére Ausztria-Magyarországon megalakulnak a nemzeti tanácsok, a forradalmi helyzet viharos forradalommal változik. Különös nyomatékkal vetődik fel a kérdés, hogy a kibontakozó polgári demokratikus forradalom mikor nő át szocialista forradalomba, s az európai forradalmak milyen mértékben kötik le a győztes antant katonai erejét és könnyítik meg Szovjet-Oroszországnak az antanttal szövetséges ellenforradalmi rendszerek elleni küzdelmét. Ebben az összefüggésben az internacionalisták oroszországi katonai jelenlétének lényegesen fontosabbnak tűnt az, hogy az otthon kibontakozó forradalomban hasznosítsák az oroszországi osztályharcban és katonai küzdelemben szerzett konkrét tapasztalatokat s határozottan szocialista irányba tereljék a hazai, viharosan kibontakozó tömegmozgalmakat. Ez a körülmény indokolta, hogy intézményesen leállítsák a breszt-litovszki békeszerződés alapján hazatérők között főleg a pályaudvarokon folytatott toborzást. Az OK(b)P Külföldi Csoportjai Központi Föderációjának kezdeményezésére létesített és ellenőrzése alatt álló Munkás-Paraszt Vörös Hadsegereg Internacionalista Alakulatait Szervező Bizottság, amely 1918 júliusától országos hatáskörrel működött, felsőbb utasításra október 24-től beszüntette az internacionalista önkéntesek további toborzását.²

A monarchiában létrejött nemzeti tanácsok első dokumentumaiban ott találjuk a breszt-litovszki rablóbéke semmissé nyilvánításának a követelését. A hadifoglyok hazatérése viszont az említett békeszerződés és a hozzá fűzött pót-egyezmények alapján történt. Várható volt, hogy az ausztriai, a magyarországi és németországi forradalmak érvénytelenítik a Szovjet-Oroszországra nézve megalázó békeszerződést.

² Centralnij partijnij arhiv insztyituta marksizma—lenyinyizma pri CK KPSZSZ (Az SZKP KB Marxizmus—Leninizmus Intézetének Központi Pártarchívuma [a továbbiakban — CPA IML]). Moszkva, 549. f., 1. op., 38. ó. e., 17—35. o.

Miután a felbomló monarchia előbb kért és kötött fegyverszünetet, mint Németország, a német csapatok lezárták a megszállt területeket és Szovjet-Oroszországot elválasztó demarkációs vonalat a hazatérő osztrák—magyar hadifoglyok előtt. Ekkor kap konkrét tartalmat a „Fegyverrel a kézben haza!” jelszó.

Az antant a fegyverszüneti tárgyaláson a német megszálló erők kivonásának a késleltetésére törekedett Ukrajnában és a balti köztársaságok területén, legalábbis addig, amíg a helyi burzsoázia hatalma meg nem szilárdul, illetve a szövetséges csapatok el nem foglalják a központi hatalmak forradalmasodó selegeinek helyét. A foglyok hazaszállításának 1918 tavaszán kialakult rendszere akadozott, a forradalmi hadifoglyok megszállták az osztrák—magyar hadifogly misszió épületeit, a bécsi és a budapesti katonatanácsok létrejötteinek hírére megalakították az előbbiekkal azonos típusú Osztrák—Magyar Munkás- és Katonaküldöttek Tanácsát. Azok, akik eddig azért maradtak Oroszországban, mert nem akartak ismét az olasz és a balkáni arcvonalra menni és továbbra is imperialista érdekekért vérezni, hazatérhettek. Ez utóbbi körülmény tartotta viszsza azokat is, akik 1918 tavaszán és nyarán, a hazájukban bekövetkező forradalomig, amely az oroszországi példa nyomán várhatóan véget vet az imperialista háborúnak, 3—6 hónapos szolgálatot vállaltak a szovjet fegyveres erők sorában. A forradalom és a fegyverszünet megkötésének hírei elemi erővel robbantották ki az internacionalisták között a hazatérési lázat.

A monarchia összeomlása, a kibontakozó forradalom biztos jelei, továbbá annak a felismerése, hogy a megkezdődött forradalomban a kommunista csoportokra rendkívül nagy a szükség otthon, határozott lépések megtételére inspirálta az OK(b)P Külföldi Nyelvcsoportjainak Központi Föderációját. Az említett szervezet, amely a soknemzetiségű internacionalista hadifogly-mozgalom eszmei-politikai irányítását tartotta a kezében, az október 20-án lefolyt értekezlet jegyzőkönyve szerint Rudnyánszky Endre, Nikola Grulović, Mihail Guiu, Henrik Broding és Ivan Decsev részvételével egy külön bizottságot alakított, amely az internacionalisták összpontosításának kérdésében az oroszországi Legfelső Katonai Tanáccsal tárgyal majd.³ Ezen az ülésen határozták el a felhívás kibocsátását, amelyben hazatérésre szólítják fel a volt hadifoglyokat.

Az internacionalista egységek és alegységek elsősorban a harcászati, másodsorban a hadműveleti vezetés alárendeltségébe tartoztak. A hadászati szintű vezetés a párt Központi Bizottsága, a Népbiztosok Tanácsa és 1918. november 30-tól a Lenin elnöklete alatt működő Munkás-Paraszt Védelmi Tanács kezében összpontosult. E szervekben mérték fel az ausztriai, a magyarországi és a németországi forradalmak jelentőségét nemcsak a világpolitikai erőviszonyok alakulása, hanem szűkebb értelemben a szovjet köztársaságok védelme és fennmaradása szempontjából is. Minél több politikai tapasztalattal rendelkező internacionalista tért Oroszországból haza, annál erősebbé vált az adott országban akkor alakuló kommunista mozgalom, annál határozottabb irányt vett a forradalom. A szovjet köztársaságok távlati védelmi érdekei az internacionalisták hazatérése mellett szóltak, a harcászati és hadműveleti vezetés azonban nem örült a kipróbált, tapasztalt harcosok távozásának. Igyekezett késleltetni a hazatérési folyamatot, amit a magyar és német kommunista sajtóban megjelenő hírek, a közölt elméleti-politikai cikkek felkeltettek és erősítettek.

A hadműveleti vezetés kezdetben igyekezett megkövetelni a vállalt 6 hónapos szolgálati kötelezettség kitöltését. A Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa

³ CPA IML 549. f., 1. op., 1. 6. e., 1. l. A jegyzőkönyv dátuma vitára adhat okot. Elképzelhető, hogy elírás történt és az ülés egyik későbbi időpontban volt. Erre utalnak az ülésen megtárgyalt kérdések.

1918. november 15-én kelt 260. sz. parancsával a Vörös Hadseregben szolgálatot teljesítő önkéntesek, köztük internacionalisták, eredetileg meghatározott, általában 6 hónapos szolgálati idejét meghatározatlan ideig, a frontokon folyó hadműveletek befejezéséig hosszabbította meg. A rendelet érvényét kiterjesztették valamennyi fegyveres testületre, a karhatalmi csapatokra, az élelmiszerbegyűjtő osztagokra, a vasúti biztosító erőkre, amelyek soraiban nem kevés internacionalista is szolgálatot teljesített.⁴ Komoly ellentmondás jelentkezett az európai forradalmi folyamat támogatásán fáradozó legfelső pártvezetés és a Trockij irányítása alatt álló Forradalmi Katonai Tanács intézkedései között. Az utóbbi közvetlen alárendeltségébe tartozott I. I. Vacetisz, a szovjet fegyveres erők főparancsnoka, akinek ennek révén meg volt kötve a keze. Az adott helyzetben a kommunista csoportok tagjaik tekintélyes részét egyenként berendelték a központba és elősegítették hazatérésüket. A katonák többnyire hosszú szabadságot vettek ki és ezt az időt használták fel a hazatérésre. Ott, ahol az eltávozást kollektíven kísérelték meg, fegyvelemsértésekre került sor. Az OK(b)P Külföldi Nyelvcsoportjainak Föderációja, hogy elkerülje a még harcképes internacionalista alakulatok felbomlását és enyhítse a párt és a katonai vezetés egy része között keletkezett nézeteltérést, az internacionalista alakulatok összevonását és az ukrainai frontra való összpontosítását kezdeményezte.

Közvetlenül a Magyarországról származó kommunisták október 24-én tartott értekezlete után, pontosabban 27-én alakult meg az OK(b)P Külföldi Nyelvcsoportjai Föderációjának katonai osztálya, melynek élére a magyarországi származású Freistadt Fülöp került, aki ekkor érkezett a permi frontszakaszról Moszkvába. Az osztály feladatát a Föderáció az internacionalista vöröskatonák Ukrajnába történő irányításában jelölte meg.⁵ Első lépésként az I. moszkvai internacionalista ezred Kurszkba való irányítását határozta el, ahonnan később az ukrán vöröscsapatok a breszt-litovszki békeszerződés semmissé nyilvánítása után megkezdték előnyomulásukat a központi hatalmak kivonuló megszálló csapatainak nyomában. Az ezredet a Föderáció katonai osztálya az ukrán hadügyi népbiztos rendelkezésére kívánta bocsátani. Ide szándékozott irányítani 700 internacionalistát Permből, valamint a Tambovban jelentkező önkénteseket, akiket a katonai osztály tartalékaiból láttak el megfelelő ruházattal.⁶ Ezzel egyidőben a Föderáció megnyugtató felhívást tervezett kibocsátani a különböző arcvonalakon harcoló csapatok internacionalista harcosaihoz, hogy várják meg a parancsnokságok intézkedéseit, addig is teljesítsék vállalt kötelezettségeiket. Freistadt, a katonai osztály vezetője, egész november folyamán nem jut be jelentéstételre a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa elnökhelyetteséhez, Szkljanszkijhoz, hogy az internacionalista alakulatok ukrainai összpontosításának elhatározása parancs formájában jelenjen meg. Nem kapott lehetőséget a kihallgatásra. December 3-án végül írásban terjesztette elő a Föderáció határozatát, s ígéretet kapott, hogy Szkljanszkij fogadja. Közben a Moszkvában összpontosított internacionalisták türelmetlenkedtek. A Föderáció december 4-i ülésének jegyzőkönyvéből kiderül, hogy — a katonai operatív vezetéstől eltérően — Lenin felismerte az internacionalisták ukrainai összpontosításának politikai és lélektani jelentőségét, s szakított magának időt arra, hogy erről a kérdésről a Föderáció akkori elnökével, Rudnyánszky Endrével tárgyaljon. Ígéretet tett, hogy a Munkás-Paraszt Védelmi Tanács (amely november 30-án alakult Lenin

⁴ Prikázi RVSZR (A Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának parancsai) No. 260. ot. 15. nojabrja 1918 g.

⁵ CPA IML 549. f., 1. op., 1. 6. e., 2. l.

⁶ Uo.

elnökletével) rövidesen elfogadja az internacionalisták Ukrajnába való összpontosításának tervét.⁷ Megállapodtak továbbá abban, hogy az internacionalistákat nem használják fel a Krasznov elleni hadműveletekben, hanem kizárólag Ukrajnába irányítják.⁸

November 27-én a Katonai Tanács parancsban rendelte el az ukrajnai összpontosítást, szóbeli ígéretet tett a főparancsnok, I. I. Vacetisz is, de a végrehajtás elhúzódott. Ezzel a fontos kérdéssel foglalkozott a Föderáció december 7-én tartott rendkívüli ülése is. Az elfogadott határozatot eljutatták Szverdlovhoz, a szovjetek Központi Végrehajtó Bizottsága elnökéhez és Leninhez. Ebben kértek az internacionalista osztagok azonnali elindítását Ukrajnába, „amely révén el lehet kerülni azokat a szomorú következményeket, amelyek bekövetkezhetnek az előbb említett parancsok végrehajtásának az elhúzásával, és ha erre szükség van, a Központi Föderáció felajánlja tapasztalt vezetőit, akik megfelelő segítséget tudnának nyújtani az útbaindításnál”.⁹ A rendkívüli ülés elhatározta továbbá, hogy arról is tájékoztatja Szverdlovot és Lenint, ami különösen indokolja az azonnali intézkedést. Az internacionalisták nagy részével ugyanis közölték a Katonai Tanácsnak az ukrajnai átcsoportosításról szóló parancsát és azok nap mint nap várták elszállításukat. A késlekedés és a tapasztalható huzavona miatt komoly elégedetlenség volt megfigyelhető a moszkvai, permi, alekszandrov-gáji, csornojári és más internacionalista alakulatok soraiban.¹⁰

A szovjet katonai vezetés elsősorban fegyelmi ügyet látott az Ukrajnába távozni akarás mögött, s intézkedései is ilyen irányúak voltak. Nehezen nyugodott bele a tapasztalt internacionalista harcosok kivonásába, akiknek számos frontszakaszon jelentős volt a szerepük a védelemben és az akkor keleten folyó előnyomulásban. Ekkor fogalmazódik meg az internacionalisták magas harcértékének az elismerése, amely katonai súlyukat bizonyos mértékig el is túlozza. Ez érthető is, hisz gondoskodni kellett pótlásukról, s az egységek, magasabb-egységek parancsnokai a távozókkal legalábbis azonos harcértékű pótlásra tartottak igényt. Ez az álláspont fogalmazódik meg még néhány hónappal később is a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Internacionalista Csoportjait Szervező Bizottság 1919. február 12-én kelt átiratában, amelyet a III. Internacionálé szimbirszki Forradalmi Bizottságához intézett.¹¹ Ez magyarázza az internacionalisták kivonásának és nyugatra összpontosításának a halogatását, továbbá azt a gyakorlatot, hogy a parancsnokságok nem adtak szívesen tájékoztatást a pártszerveknek, nevezetesen az OK(b)P Külföldi Nyelvcsoportjai Központi Föderációja katonai osztályának az internacionalista alakulatokról.

*

A Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának törzse 1918. november 26-án arról értesíti a hadkerületeket, köztük a hadműveletek által érintett Volga menti hadkerületet, hogy nem járulhat hozzá az internacionalistáknak egy különálló hadseregbe való egyesítéséhez — amit az osztrák—magyar és a német hadifogoly misszió helyett megalakuló Munkás- és Katonaküldöttek Tanácsa égisze alatt szerettek volna megvalósítani —, hanem azt javasolja az internacionalista egységeknek, hogy az általános szabályok szerint külön-külön csatlakozzanak a

7 CPA IML 549. f., 1. op., 1. 6. e. 3. l.

8 Uo.

9 CPA IML 549. f., 1. op., 7. 6. e. 120. l.

10 Uo.

11 CPA IML 549. f., 1. op., 46. 6. e. 147. l.

hadsereghez.¹² Az Osztrák—Magyar Munkás- és Katonaküldöttek Tanácsát mint hivatalos külképviseleti szervet egyik utódállam sem ismerte el (a Magyar Tanácsköztársaság kivételével), de az osztrák és a magyar polgári kormány hadifogoly ügyekben igénybe vette közbenjárását a szovjet hatóságoknál.

A pártszervek elhatározása, ha késlekedve is, átment a katonai szervek intézkedéseinek gyakorlatába, a sűrűlódások megszűntek és helyreállt az összhang. Mindez azonban nem kis erőfeszítést igényelt az OK(b)P Külföldi Csoportjai Központi Föderációjától, ugyanis az Ukrajnába távozni szándékozók közül nem csak egyszerű önkéntesek, hanem a harcokban kitűnt internacionalista alparancsnokok is várták a moszkvai, permi, szamarai és szaratovi fogdáknak ügyük tisztázását, az egymásnak ellentmondó tájékoztatások és intézkedések következményeinek a felszámolását. A Föderáció az ügyben egyenesen Leninhez fordult, aki a beadványt az alábbi megjegyzéssel küldte át december 7-én a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa elnökhelyetteséhez: „Szkljánszkijnak. Mi történt itt? Mit tett Ön?”¹³ Azok az internacionalisták, akik el akarták kerülni a parancsnokságokkal a félreértést és a szembekerülést a formális fegyelmi szabályokkal, „hosszú szabadságot” vettek ki, s ezt használták ki a hazatérésre, miután az ukrán arcvonalra való vezénylésük a közvetlen parancsnokságuk hozzájárulásával volt csak elképzelhető. A visszatartás így fokozottabb mértékben csökkentette az internacionalista önkéntesek számát, elsősorban azokat, akik maradtak volna még szovjet földön, de hazájukhoz közelebb eső arcvonalon. Ukrajnában akartak tovább küzdeni.

A Déli Front parancsnoksága hamar rájött a nemzetközi — leszerelés melldzésével történő — távozásának kialakult gyakorlatára és ellenintézkedéseket foganatosított, megszigorította a szabadságolások rendjét. Az intézkedés azonban későn született.¹⁴ A hazai forradalmak hírére a 10. hadsereg alárendeltségébe tartozó III. Internacionáléről elnevezett lövészdandár állománya csak november 15-ig több mint 1/3-ával csökkent.¹⁵ Törvényes keretet a hazatérni szándékozó internacionalisták leszereléséhez a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa 1919. január 3-án kelt parancsa biztosított. Elvileg különválasztotta az oroszországi illetőségű és a volt hadifoglyok közül kikerült önkéntesek szolgálati idejének megítélését. Az utóbbiak részére még a polgárháború befejezése előtt, a 6 hónap leteltével biztosította a szabályos leszerelést és a hazatérést.¹⁶

A leszerelés késői jogi rendezése gyakorlatilag lehetetlenné tette, hogy a hazatérő internacionalista vöröskatonákról megbízható kimutatás készüljön. Számuk több tízezerre tehető. A Marxizmus—Leninizmus Intézet egykori polgárháborús osztályának kutatásai és dokumentációja szerint 1919 elejéig mintegy 80 000 olyan magyar hadifogoly tért haza, akik fegyverrel a kézben védték Oroszországban a szovjethatalmat.¹⁷

A szocialista forradalomba való átmenet idején a KMP fokozott mértékben számított az Oroszországból hazatért volt vöröskatonákra, nem csak a tömegek megnyerésében, hanem a hatalomért folyó harcban általában. A magyar vörös

12 CPA IML 549. f., 1. op., 46. ő. e. 1. 2721/7435. sz. távirat, amit a szimbirszki kommunis-ták kormányzósági bizottságához intéztek.

13 V. I. Lenin: Polnoje szobranijije szocsinyenyii. 50. k., 207. o. Oroszul.

14 Centrálnij goszudársztsvennij arhiv Szovjetszkoj Armii (A Szovjet Hadsereg Központi Állami Levéltára [a későbbiekben: CGASZA]). Moszkva, 1549. f., 1. op., 274. ő. e., 11. l. —1918. XII. 9.

15 Uo. 7. ő. e., 108—109. l.: 1918. nov. 15-én a rendelkezésre álló 664 puskához az 1. és 3. internacionalista ezrednek már csak 377 harcosa volt. A polgárháború idején azonban a jellemzőbb a fegyverhiány volt, ha csökkent a harcoló állomány, az alakulatot vagy újból feltöltötték, vagy a felesleges fegyvereket leadták.

16 Prikázi Revvojenszovjetá Reszpubliki. No. 3. ot 3 janvarja 1919 g.

17 Isztorija grazdanzskoj vojni v SZSZR. Tom 4. (Márt 1919—fevrálj 1920 g.). Moszkva, 1959. 9. o.

csapatok szervezésének kezdetén a tanácskormány a munkásokon kívül a gazdag harci tapasztalatokkal rendelkező, Szovjet-Oroszországból hazatért egykori vöröskatonákhoz fordult.¹⁸

A január 3-án kelt parancs a forradalom hírére hazatérni szándékozó internacionalisták ügyét oldotta meg jogilag, a hazájukhoz közelebb, ukrán földön harcolni kívánók kivonása az arcvonalról még függőben maradt. A Központi Föderáció 1919. január 2-án tartott ülésén a középpontban ez a megoldatlan kérdés állott. Freistadt, a katonai osztály vezetője, beszámolójában kifejtette, hogy a katonai szervek a gyakorlatban nem nyújtanak kellő támogatást az internacionalisták ukrainai összpontosításához, így az internacionalista egységeknek egyelőre az eredeti beosztási helyükön kell maradniuk. A párt Központi Bizottságához eljuttatandó határozattervezetet Freistadt terjesztette elő. Ebből kívánunk idézni, mivel figyelmet érdemlő módon jellemzi az internacionalisták tömegeinek forradalmiságát, annak kiváltó és mozgató rugóit. „Az Ausztria-Magyarországon és Németországban kezdődött forradalom után nagy nyugtalanság lett úrrá az internacionalisták között, és erős törekvés jelentkezett a hazatérésre. Annál is inkább érthető ez a kívánság, mivel az agitálásuk és toborzásuk alkalmával az internacionalistáknak különböző személyek megígérték, hogy attól a pillanattól kezdve, hogy hazájukban megkezdődik a forradalom, mindenkét elengednek.

A Központi Föderáció kezdettől fogva ellene volt annak, hogy tömegesen hagyják ott a Vörös Hadsereg sorait, s az illetékes személyiségekkel való megbeszélés szerint olyan agitációt folytattak, hogy az internacionalistáknak hangsúlyozták a forradalom minden frontjának a fontosságát és arra szólították fel őket, hogy maradjanak a helyükön. Ezzel is lehetőséget kívántak nyújtani, hogy bár közvetve, de segíthessék a hazai forradalmi mozgalmat. A legfelső katonai hatóságok határozatot hoztak az ukrán frontra történő átcsoportosításukról. Sajnos ezt a határozatot nem hajtották végre a gyakorlatban, annak ellenére, hogy nem egy alkalommal jeleztük az internacionalista egységek türelmetlenségét...

Az ügyek ilyen állása mellett a Föderáció kénytelen kijelenteni, hogy elhárít magától minden felelősséget az internacionalista egységek további tevékenységéért, de mint eddig is tette, tovább folytatja az agitációt, amelynek során nem hagyja figyelmen kívül azt a körülményt, hogy az internacionalisták többsége nem meggyőződéses kommunista, hanem csupán olyan ember, akit elragadott a forradalmi lelkesedés, akikhez a hazai forradalom pszichológiailag sokkal közelebb áll, mint az orosz forradalom. Az agitáció értelmetlenné válik, ha az nem halad együtt a megígért intézkedések végrehajtásával, nevezetesen az ukrán frontra történő átcsoportosítással. Azonnali intézkedésekre van szükség, mivel már sok egységben rendbontás és demoralizáció ütötte fel a fejét.”¹⁹ Az idézett határozatot Rudnyánszky, Freistadt és a bolgár Sz. Dzsorov adták át a január 2-i ülésen történt megállapodás szerint a legfelső pártszervnek.

Az internacionalisták visszatartását a súlyos katonai helyzet magyarázza, a nagy számú mozgósított állomány még nem volt képes minden esetben helyettesíteni a harci tapasztalatokkal rendelkező, viszonylag nem nagy létszámú, de mozgékony, ütőképes önkéntes alakulatokat.

Az ausztriai, magyarországi és németországi forradalmak hírére az internacionalista önkéntesek nagy többsége hazatért. Távozásuk és leszerelésük nem

¹⁸ Vörös Újság, 1919. április 1. Felhívás az Oroszországból hazatért katonákhoz.

¹⁹ CPA IML 549. f., 1. op., 1. ó. e., 7. l. — A határozat több variációban készült, az eltérés stílusa jellegű. A fordításnál az 1919. január 14-én készült tisztázatot vettem figyelembe, amelyet az OK b/P Központi Bizottságához juttattak el. (A régi jelzet: 17. f., 4. op., 32. ó. e., 293. l.)

ment simán, olyan frontszakaszokról jöttek el, ahol megérezték hiányukat. Ezért is késleltették a parancsnokságok leszerelésüket, halogatták a párt- és politikai szervekkel való érdemi tárgyalásokat. A leszereléssel és az ukrajnai összpontosítással kapcsolatos tanácskozásokon megfogalmazásra kerültek azok az indítékok, amelyek a volt hadifoglyokat a Vörös Hadsereg soraiba vitték. Kiderült, hogy a hadifoglyok politikai állásfoglalását Oroszországban elsősorban hazai szociális és politikai helyzetük, magukkal hozott osztályélményeik határozták meg. Az oroszországi élményeknek, sajátos hadifogoly helyzetüknek oly mértékű volt a szerepe elhatározásukban, amennyire a hazai viszonyaik találkoztak az oroszországi osztályharcban elfoglalt konkrét helyükkel. Az oroszországi élmények meggyorsították, határozottabbá tették forradalmi nézeteik kialakítását. A lenini tanításokkal a mindennapok gyakorlatában való megismerkedés programot adott nem csak a hadifoglyok forradalmi elemeinek, hanem a hazai munkásmozgalomnak is.

Az oroszországi forradalmak lényegét elsősorban azok értették meg, akik ott is részt vettek a munkásmozgalomban. Kun Béla, Ligeti Károly, Jancsik Ferenc, Pór Ernő, Rudnyánszky Endre és a magyar internacionalista mozgalom más vezetői többségükben már a háború előtt tagjai voltak a szociáldemokrata pártnak. Az önkéntesek az utóbbiak politikai vezetését fogadták el, még ha egy részük csak a Vörös Hadsereg soraiban hallott is először a marxizmus tanításáról.

A hadifogoly önkéntesek részvétele az oroszországi polgárháborúban elsősorban politikai indítékú tett volt, soha nem tekintették magukat zsoldosoknak. Ezt húzza alá az az állásfoglalásuk — amit némi huzavona után a felső katonai vezetés is figyelembe vett —, hogy a szovjet fegyveres erők soraiban csak meghatározott időre, a várható hazai forradalom kitöréséig vállalnak szolgálatot. Ezt követően a hazai politikai küzdelemben kívánnak részt venni. Nézetük, állásfoglalásuk, elhatározásuk összhangban állott az internacionalista hadifogolymozgalom autonóm státusával, amit az OK(b)P KB és a Népbiztosok Tanácsa minden esetben figyelembe vett. A hadifogolymozgalmat külföldi állampolgárok mozgalmának tekintették, amely segítséget nyújt a harcban álló oroszországi munkásosztálynak. Az orosz állampolgárság felvételét a hadifoglyok közül kikerült önkéntesek esetében a központi hatalmak és az antant tiltakozásának semlegesítése céljából írták elő, az 1918 őszen bekövetkezett európai forradalmakat követően azonban az állampolgárság felvételének követelményét rugalmasan kezelték.

Az autonómnak tekintett internacionalista hadifogolymozgalom speciális belső mozgástörvényeit viszont nem vehette figyelembe a Vörös Hadsereg 1918. január 28(15)-án kelt alapító dekrétuma. Az internacionalisták is — s ebben nem álltak egyedül — sokkal rövidebbnek képzelték azt az időt, amely az állandó hadseregnek a nép általános felfegyverzésével történő felváltásáig eltelik. A Népbiztosok Tanácsának említett határozata a Munkás-Paraszti Vörös Hadsereg-ről viszont szellemében összhangban állt a szovjet földön továbbra is harcolni kész internacionalisták Ukrajnában való összpontosításával.²⁰ A dekrétumban kilátásba helyezett európai szocialista forradalom 1918 őszen kezdett kibonta-

²⁰ A határozat bevezető soraiban ez áll: „Annak következtében, hogy a hatalom a dolgozó és kizsákmányolt osztályok birtokába került, szükségessé vált egy új hadsereg létrehozása, amely a jelenben a szovjethatalom védőbástyája, a legközelebbi jövőben pedig alapját képezi majd a nép általános felfegyverzésének, amely az állandó hadsereget fogja felváltani, és támaszul szolgál majd a közelgő európai szocialista forradalomnak.” (A Szovjetunió a Nagy Októberi Szocialista Forradalom, a polgárháború és az újjáépítés időszakában [1917–1926]. Válogatott dokumentumok. Budapest, 1961. 296–297. o.)

kozni, s az internacionalisták, érthetően, arra törekedtek, hogy e forradalomnak valóban támaszaivá váljanak. Nem becsülték túl oroszországi katonai szerepüket és súlyukat, látták, hogy a mozgósítások sikeresen folynak, a frontra érkező munkásalakulatok elsajátították a katonai ismereteket és sikeresen harcolnak, a középparasztság soraiban kezdett beállni a fordulat a szovjethatalom támogatásának az irányába. Az a kívánságuk, hogy hazájukhoz közeli területen folytassák tovább a harcot, nem tekinthető felelőtlenységnek és fegyelmeztelenségnek. A legfelső szovjet párt- és állami vezetés megértette ezt a körülményt, a katonai apparátus azonban nem volt képes a politikai szinten hozott döntéseket követni, időben realizálni.

A Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa 1919. január 22-én bízta meg a Vörös Hadsereg Internacionalista Csoportjait Szervező Bizottság vezetésével a cseh származású ezredparancsnokot, Jaroslav Časteket.²¹ A Nachrichten c. lap közölte Častek 1. és 2. sz. parancsát, melyben minden internacionalista alakulat parancsnokát arra kötelezte, hogy a legrövidebb időn belül tegyen jelentést, mikor és ki szervezte az országot és milyen harcokban vett részt, milyen az alakulatban a politikai munka és miben szenvednek szükségét.²² A Központi Föderáció katonai szekciója (osztálya) Častek bizottságának a segítségével számba vette Szovjet-Oroszország területén az internacionalista alakulatokat. Igaz, a katonai szervek nem mindig adták meg a szükséges felvilágosításokat, s ezeket a pártpolitikai forrásokból kapott információkkal egészítették ki. A bizottság a hazatérni vágyó internacionalistákra vonatkozóan határozott utasítást juttatott el a csapatokhoz. A hathónapos szolgálat letöltése után az ilyen önkénteseket el kellett engedni és nem volt szabad leszerelésüket megakadályozni. Elbocsátó levelet kellett részükre kiállítani, amelyben feltüntették szolgálati idejüket.²³ Megbecsülték és nem tekintették szökevényeknek ezeket a hazájukba igyekvő harcosokat. Az internacionalista alakulatok útbaindítását az ukrán frontra az Összoroszországi Fővezérkar hangolta össze.

Az ukrán szovjetkormány a partizánalakulatokból és az 1918 tavaszán szovjet-orosz földre menekült harcosokból december 27-én formálisan is újjáalakította az Ukrán Vörös Hadsereget. Ekkor már a Harkov irányában előrenyomuló 2. ukrán szovjet hadosztály soraiban küzdött a 2. kommunista internacionalista ezred; 1919 elején Izjum és Jekatyerinoszláv területén verekedett a burzsoánacionalista petljurista alakulatokkal. A Donyec-medencében már októbertől harcoltak internacionalista partizánosztagok.²⁴ Ezek közé tartozott az a zászlóalj is, amely kellő feltöltés után mint 8. internacionalista ezred vált ismertté. I. Tokvesz szovjet hadtörténész kutatásai szerint 1918 végén és 1919 elején az összpontosítás eredményeként mintegy 30 internacionalista egység és alegység küzdött ukrán területen az ellenforradalmi és intervenciósi erők ellen.²⁵

A németországi ellenforradalmi fordulat, Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg meggyilkolása, pillanatnyi megtorpanást jelentett csupán, s a forradalmi fellendülés hulláma még távolról sem tört meg Európában. Keleten a kegyetlen téli időjárás ellenére sikeresen nyomult előre a Vörös Hadsereg. Elérte Ufát,

21 Nachrichten. Moszkva, 1919. január 22. — A magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a polgárháborúban. Dokumentumgyűjtemény. Budapest, 1968. II. k., 46. o.

22 Uo.

23 CPA IML 549. f., 1. op., 46. ő. e., 147. l.

24 CPA IML 549. f., 1. op., 1. ő. e., 1. l.

25 I. Tokvesz: Gyejátjvelnoszty inosztránnih grupp PKP(b) po organyizácii trudjacsinszja intjernationalisztov na zascsitu zavojevánijj szocialisztjicseszkoj revoljucijj na Ukrainyje v period sztanovlénijja Szovjetszkoj vlásztyi i grázdánszkoj vojni (1917—1920). Moszkva, 1971. 121. o. (Orosz nyelvű kézirat a moszkvai V. I. Lenin Könyvtár kéziratárában.)

bevette Orenburgot és megteremtette a kapcsolatot Szovjet-Turkesztánnal. E harcokban még jelentős internacionalista erők vettek részt, melyek sorait a felszabadított hadifogolytáborokban jelentkezőkkel töltötték fel.

Mi tartotta vissza az említetteket és mi hozta továbbra is a Vörös Hadsereg soraiba a volt hadifoglyokat, akkor, amikor megnyílt a hazatérés, a leszerelés lehetősége, amikor az otthoni forradalmi harcokban is nagy szükség volt rájuk? Talán az orosz proletariátus melletti szolidaritás csupán? Az első munkás-paraszt állam világtörténelmi jelentőségének a felismerése? Ez is, de a mozgatórugók szimplifikálása volna csupán ezekre a máskülönben elsőrendű fontosságú momentumokra korlátozni további fronton maradásuk indítékait. Mindenesetre kevésbé érthető, hogy a Déli Front hadműveleti területéről ekkorra miért távozott az internacionalisták nagyobbik része haza, vagy ment ukrán földre tovább küzdeni abban a reményben, hogy otthon a polgári demokratikus forradalmat hamarosan követi majd a szocialista forradalom, s ez esetben kéznél kívánt lenni. Nem kalandor meggondolás vezérelte őket, tudták, hogy a forradalmat a hazai társadalmi erők csinálják, de a forradalmi kormány — mint ezt az ukrán példán is láthatták — katonai segítséget kérhet Szovjet-Oroszországtól. Az volt a vágyuk, hogy az első segédcsoportok soraiban érkezzenek hazai földre. Nem csak a magyarok gondolkoztak így. A lengyel, csehszlovák, délszláv és román nemzetközi harcosok is ezt vallották, ők is haza gondoltak. A világforradalom eszméje, jelszava a tudatban élő, cselekvést meghatározó valóság volt a forradalmi fellendülésnek e hónapjaiban.

A keleti hadműveleti területen való maradásnak a proletár internacionalizmus eszméjét szolgáló akaráson kívül még volt egy másik momentuma is, amelynek gyökere az osztályszolidaritás mellett a német és osztrák—magyar katonák bajtársi érzésének tradíciójából is táplálkozott. Ugyanis Kolcsak és a rendszerét támogató antant csapatok Szibériában a cári időknél is kegyetlenebb terrort alkalmaztak a hadifoglyokkal szemben. A bebörtönzések, a kivégzések napirenden voltak, s mindez nemcsak a meggyőződéses kommunistákat sújtotta, hanem a magyarokat, németeket, osztrákokat egyaránt, nemzeti megtorlásként, politikai nézetektől függetlenül. A csehszlovákokat, délszlávokat, románokat az intervenció csapatok soraiba kényszerítették, az ellenállókkal szemben szintén kegyetlen megtorlásokat alkalmaztak. Az egykori bajtársak felszabadítása, azoknak a kedvezményeknek a visszaállítására, amelyeket a szovjethatalom 1917 végén és 1918 elején valamennyi hadifogolynak biztosított, szintén egyik indítóoka volt a további fronton maradásnak. Annak ellenére, hogy a felső katonai szervek jogi lehetőséget biztosítottak a nemzetközieseknek a leszerelésre, Varga Gyula a harci helyzet követelményeiből indult ki, amikor Kolcsak március elején kibontakozó támadása idején fegyverrel is fronton maradásra akarta kényszeríteni azokat, akik a hazai proletárforradalom hírére azonnal ott akarták hagyni az első vonalakat. Vargát, a volt hivatásos tisztet ezért hadbíróóság elé állították, s hosszú eljárás után sikerült magát az ügyben tisztáznia. Még amikor élt, a parádi szantóriumában — ahol gyógykezelték — a jelen cikk szerzője feltette a kérdést, hogy mi vezette mint a 216. ezred parancsnokát e határozott lépésében. Válaszából kitűnt, hogy legfőképpen a katonai fegyelem megsértése és a Szibériában sínylődő bajtársak cserbenhagyása háborította fel, de az ügyet már akkor tragikusnak tartotta.

*

Az OK(b)P VIII. kongresszusának előkészítése során felmérték az osztrák—magyar, a német és a bolgár hadifoglyok oroszországi forradalmi mozgalmának az eredményeit, a kommunista csoportok tevékenységét és szerepét, az internacionalista önkéntesek helyzetét, a hazai proletárforradalom kilátásait. E célból 1919. március elejére összehívták a külföldi kommunisták nemzetközi értekezletét. A kétnapos tanácskozássra 3—4-e között Moszkvában került sor, 40 küldött részvételével. A hivatalos napirend a következő volt: 1. Beszámoló a hazai helyzetről, 2. Aktuális politikai kérdések, 3. A Vörös Hadsereg kérdése, 4. A Föderáció beszámolója, 5. Az Osztrák—Magyar Tanács és a Német Tanács beszámolója, 6. Különbféle kérdések.²⁶

A hadifoglyok tömeges keleti és nyugati irányú mozgása ekkor elősegítette a közvetlen tájékozódást a hazai helyzetről. Többnyire a hazatérő orosz hadifoglyok vállalkoztak erre a szerepre, azok, akiknek kapcsolatuk volt a magyar kommunistákkal. Vlagyimir Uraszov, aki kétszer járta meg a Moszkva—Budapest utat, s küldetését részletesen le is írta, csak egyike volt a bolsevik futároknak. Az információk szovjet földre jutását az antant azzal korlátozta, hogy letartóztattatta a magyar hatóságokkal 1919 január elején az orosz vöröskereszt budapesti és átutazó ausztriai megbízottait. Ezután a magyar futárok kiküldetését kellett sűríteni, hogy az OK(b)P Külföldi Csoportjainak Központi Föderációját, a magyar csoportot és a KMP Külföldi Irodáját rendszeresen tájékoztassák a hazai viszonyokról. Február 15-én érkezett Moszkvába a konferencia iratai szerint Feczko Árpád és Csuvára Mihály, Románián és a francia megszállás alatt álló Ukrajnán át Mikulási, akik részt is vettek a tanácskozás munkájában. (További kutatásra van szükség annak a feltételezésnek a tisztázására, hogy a jegyzőkönyvben szereplő Mikulási esetleg azonos lehet a KMP KB tagjával, Mikulik Józseffel.) A KMP vezetőinek február 21-i letartóztatásáról ezek a futárok nem számoltak be, valamennyien ezt megelőzően indultak el Budapestről. Hogy a külföldi sajtóból az új magyarországi politikai helyzetről ekkor mennyit tudtak meg, a jegyzőkönyvből nem derül ki.

Az európai forradalmi helyzetről Rudnyánszky Endre, a Föderáció akkori elnöke és a KMP Külföldi Irodájának vezetője számolt be. Ebben hangsúlyozta, hogy „egész Ausztria-Magyarországon nincs olyan erős forradalmi mozgalom, mint éppen Magyarországon, ahol a legközelebbi jövőben grandiózus események bekövetkezését kell várunk...”²⁷ Beszámol arról, hogy a magyar munkások „örömmel fogadták” a Kun vezetésével hazaérkező kommunistákat. „Magyarországon már létezett a Vágó Béla, Szántó és László vezetése alatt álló nem túl nagy szociáldemokrata csoport, akik egyesítették munkájukat a kommunistákkal. Létezett továbbá még egy harmadik csoport is, amely egyetemistákból, ügyvédekből és más értelmiségiekből, valamint radikális elemekből állott. Mindezen csoportok egyesültek, s csatlakoztak hozzájuk Budapest legjobb elemei, a vasasok...” Az előadó részletesen kitért a kommunistáknak a magyar polgári kormány hadseregében folytatott felvilágosító és szervező tevékenységére. A katonák minisztereket kergetnek el, s kezdenek szembefordulni a kapitalista viszonyokat védő kormánnyal. „A hatóságok iránti bizalmatlanság például abban is megnyilvánul — említi meg az előadó —, hogy ha a katonák parancsot kapnak a tüntetők elleni fellépésre, megkérdezik a kommunistákat: vonuljanak-e ki, vagy sem. Mindebből látszik, hogy a kommunizmus erősen elterjedt Magyarországon... A magyar kommunista katonák előbb a csapatokat

²⁶ CPA IML 549. f., 1. op., 2. ó. e., 2—3. l.

²⁷ CPA IML 549 (17). f., 1 (LL). op., 25 (181). ó. e., 23. l.

akarják felbomlasztani, s amikor minden elő van készítve, meg lehet kezdeni a fegyveres felkelést.”

Kitért a referátum a parasztságra is. „Az oroszországi fogságból hazatért parasztlakos tapasztalatból tudják, hogy csak akkor jutnak a földhöz, ha saját kezükkel veszik azt el, mivel önként nem fogják nekik odaadni. A parasztlakos szegényparaszt bizottságokat szerveztek, melyek delegációi kezdtek földet kérni. Arra hivatkoztak ez alkalommal, hogy nem rendelkeznek földdel, mivel az a grófok és földesurak kezében van.”

Beszámolt Rudnyánszky arról, hogy a szociáldemokraták között Magyarországon teljes a bomlás. Egymás után érkeznek nyomatékos kérések a Föderációhoz: „küldjeteleket rátermett agitátorokat, akik látták Oroszországban a forradalmat, akik meg tudnák világítani, hogy milyen is a proletariátus diktatúrája Oroszországban, hogy Magyarországon a fegyveres felkelés igen rövid idő alatt bekövetkezik. Most a legjobb fronton járt vöröskatonákat kell oda küldenünk, akik már harcoltak a forradalom ellenségeivel szemben . . .”²⁸

Az elhangzottak arról tanúskodnak, hogy a KMP számolt a fegyveres felkelés lehetőségével, készült rá és igényelte a még szovjet földön tartózkodó magyar internacionalisták segítségét, támogatását. Akadtak ugyanakkor az értekezleten türelmetlenkedők, akik határozatlansággal és késedelmességgel vádolták a hazai magyar pártvezetést. Ebenholz, az 1918. áprilisi oroszországi hadifogoly-kongresszus egykori osztrák elnöke, azt vetette a magyarok szemére: ha lehetőségük van, akkor miért nem valósították meg már eddig a fegyveres felkelést?²⁹

Ez a türelmetlenség főleg azok részéről nyilvánult meg, akik sablonosan gondolkodtak. Nemcsak a fegyveres felkelés feltételeit, esélyeit nem vizsgálták alaposan, hanem fel sem merült bennük a viszonylag békés átmenet lehetősége, a konkrét helyzet alkotó elemzésének a szükségessége, amelyre Lenin a nála búcsúlátogatást tevő Kun Bélának és hazainduló társainak a figyelmét nyomtatékosan felhívta. Az ez alkalommal elhangzottakat idézi a konferencián néhány hónap távlatából a román kommunista csoport egyik vezetője, Henegariu, aki maga is részt vett az említett találkozón: „Maguk itt átértékelték a forradalom minden betegségét — mondta Lenin —, amikor hazaérkeznek, mindent újból kell kezdeniök. Ez így is van rendjén. A forradalmat azonban lassan csinálják. Oroszországban 40 évig dolgozott az intelligencia, hogy előkészítse a forradalmat, külföldön az értelmiség távol állt ettől. Ott nem csak az intelligencia, hanem a szociáldemokrácia is veszedelmes. Sok munkára van szükség és minden nemzetnek a maga módján kell csinálnia, a végső cél azonban mindegyiknél egy.”³⁰

Ma már nehéz annak ellenőrzése, hogy mennyire hűen adta vissza Henegariu Lenin szavait. Egy azonban világos: Lenin a hazai viszonyok konkrét elemzésének szükségességére akarta felhívni Kun Béla figyelmét, annak az elméleti munkának az értékére, amit Oroszország megszenvedett magának, de amelytől nem mentesülnek teljesen azok sem, akik ezután lépnek a szocialista forradalom útjára. Az irodalomból eléggé ismert, milyen lelkesedéssel fogadta Lenin a magyar forradalom viszonylag békés győzelmének a hírért, a fegyveres felkelés szükségtelessé válásának tényét.

Azokról a területekről, amelyek 1918 végén és 1919 elején szovjet ellenőrzés alatt állottak, lényegében befejeződött a hadifoglyok hazaáramlása, ezért a Köz-

²⁸ A beszámoló idézett részei: CPA IML 549. f., 1. op., 2. ő. e., 2—5. l.

²⁹ Uo.

³⁰ CPA IML 549. f., 1. op., 2. ő. e., 5. l.

ponti Föderáció szűkíti, összebbrvonja agitációs és szervező apparátusát. A helyi kommunista csoportok föderációi zömmel megszűnnek, a vidéki központok közül — az elfogadott határozat szerint — a továbbiakban csak a szamarait és az asztrahányit tartják fenn. Az utóbbiakat is elsősorban azért, hogy meglegyen a kapcsolat a Turkesztánban és Szibériában rekedt tömeggel.

Elhatározták, hogy a vidéki szervezetek kádereit Moszkvába rendelik, s a helyükön csupán azok a párttagok maradnak, akik a csapatoknál teljesítenek szolgálatot. Turkesztán és a majdan felszabaduló Szibéria számára tartalékoltak erőket, a többieket azonban a hazai mozgalomnak akarták a rendelkezésére bocsátani.

Az internacionalista csapatokról Jaroslav Častek számolt be. Ő adott először konkrét felmérésen alapuló körképet a volt hadifoglyokból alakult önkéntes erők helyzetéről Oroszországban. Ebben a beszámolóban a következőket olvashatjuk: „A valamennyi fronton küzdő Internationalista Hadsereg soraiba megközelítőleg 30—35 000 ember tartozik, meggyőződéses kommunista közülük mindössze 15—20%. A külföldi munkások és parasztok többsége úgy került ezekbe a 2—300 főből álló osztagokba, hogy semmilyen politikai felkészültséggel nem rendelkezett.”³¹

A Vörös Hadseregben harcoló internacionalisták perspektíváját illetően megoszlottak a vélemények. Az eltérő elképzelések alapja az volt, hogy az egykori monarchia területein eltérők voltak a szocialista forradalom erőviszonyai. A szélsőséges radikalizmus gyakran a hazai forradalmi bázis gyengeségét takarta. E nézetek képviselői nem támogatták az ukrainai összpontosítást, a harcosok hazairányításának a gondolatát. Az említett osztrák Ebenholz határozottan kijelentette, hogy „nincs szükség... az internacionalista hadsereg Ukrajnába való irányítására, itt kell dolgozni, de előbb át kell szervezni a hadsereget”.³² Kifo-

31 Uo. 2. ó. e., 5—6. l.: Častek bizottsága nagy gondossággal vizsgálta az internacionalisták létszámadatait. Az iratokból kitűnik, hogy az információkat nemegyszer a katonai apparátus megkerülésével szerezte be a pártszervek útján. A szovjet történészek között a folyóiratok hátsólapján vita folyt az internacionalisták létszámára vonatkozó korabeli és későbbi összesítő adatokat illetően. Az első adatot az SZKP XX. kongresszusa után A. N. Glugovszkij közölte a Novaja i Nevejsaja Isztorija c. folyóirat 1957. 3. számában (8—9. o.). Ebben a közleményében, amely a román internacionalistákról szól, a következőket írja: „1918. szeptember 15-re a Vörös Hadsereg soraiban körülbelül 130 000 egykori hadifogoly volt... Közvetlenül a különböző frontokon 50 000 külföldi kommunista és pártönkívüli harcolt.”

A közölt adatot egy jó idő elteltével elkezdtek kritizálni és kétségbe vonni, de újabb, pontosabb statisztikai adatokat nem közöltek. V. Kopilov, a polgárháború korszakának nagy forrásismeretekkel rendelkező kutatója, a Vojenno-iztoricseskij Zsurnál 1964. évi 2. számában kétségbe vonja Glugovszkij első közleményének összesítő adatát (12. o.). Megkérdőjelezi olyan internacionalisták, mint A. Stiller és Gavró Lajos forrásfelhasználással készült írásainak összesítő adatait is. „Valószínű, hogy ezek az adatok eltűztek” — szögezi le álláspontját. Az utólagos tételes ellenőrzést megakadályozza számos alakulat napi változásokat is tükröző névsorainak a teljes vagy részleges hiánya, az internacionalisták álnévhasználatra és az körülmény, hogy hazatérésükre számítva, a maguk, s családjuk további sorsa iránti aggodalomtól is vezettetve, nem voltak érdekelték a névsorok megőrzésében. Eppen ez a momentum teszi a kritika alapját jelentő forrásanyag teljességének az elfogadását kérdésessé. Glugovszkij kritikáinak pedig e teljesség feltételzése a kiindulópontja.

Ugy tűnik, hogy a hitelesnek elfogadható anyagtöredékek reprezentatív módszerrel való elemzése visz majd közelebb az igazsághoz, amelynek megragadására Kopilov is törekedett. Ehhez szeretnénk Častek adatainak elemzésével szerény mértékben hozzájárulni.

1919 májusában a Kőztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa Hadművelési Törzsének kimutatása szerint a Szovjet-Orosz Vörös Hadseregben nyilvántartott nemzetközi alakulatok állománya 15—18 000 főt tett ki. Častek bizottságának nyilvántartásában 10 000 ember szerepelt ugyanekkor. (A magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a polgárháborúban. Budapest, 1968. II. k., 75. o.)

A március 3-án ismertetett 30—35 000-es és a májusi 15—18 000-es adat összevetéséből könnyen megudhatjuk a 2 hónapra vonatkozó veszteségi arányt. Az újonnan jelentkező önkéntesek száma ekkor elenyésző lehetett, a tömeges hazatérések lezajlottak. A kérdéses kéthavi időszakra a veszteségi arány 50—51% között ingadozott, amely az elesettekben kívül tartalmazta a sebesülésekből, fogságba kerültekből és főleg leszereltekből adódó létszámcsökkenést is. Ha 1919 márciusának adatait vesszük kiindulópól, s ezt az értéket kéthavonként 50—50%-kal növeljük, (1,5-tel kéthavonként szorozzuk) kiderül, hogy az így kapott eredmény és a Glugovszkij által közölt adat közötti eltérés nem is tűnik olyan komoly nagyságrendűnek.

32 Uo. 7. l.

gásolta, hogy az internacionalista alakulatokhoz miért nem neveznek ki katonai szakembereket, mint ahogy ezt az orosz egységeknél teszik. Hibáztatta Szkljanskijt, hogy 1919. január 3-án kiadta az internacionalisták leszerelését lehetővé tevő parancsot. Felszólalásából világosan látható, hogy a parancs kiadásának a halogatása mögött novemberben és decemberben, mikor ez komoly erkölcsi-politikai károkat okozott, nemcsak a katonai apparátus magatartása állott. Ebenholz nem a hazai forradalom hívó szavát látta a hazatérni akarásban, a kiadott parancsban pedig olyan eszközt vélt felfedezni, amely pl. Szaratovban, kihirdetése után, az egész alakulat leszereléséhez vezetett.

A vitában Častek közvetítő álláspontot igyekezett elfoglalni, ami a csehországi pillanatnyi erőviszonyokkal is összhangban állott. Ugyanis a Kunnal együtt hazatért Munával a Föderációnak — mint ez a konferencián ki is derült — az adott pillanatban nem volt kapcsolata, a kommunista párt megalakítása még csak elérendő cél volt a Csehszlovák Köztársaságban. Častek elfogadta az Ukrajnába való összpontosítás célkitűzését, talán azért is, mivel ez összetartja az internacionalista alakulatokat. Az összpontosítást azonban nem látja azonnal kivihetőnek, s ezt politikai okokkal is magyarázza. Ugyanis szerinte kevés az alakulatokban a kommunista, s az önkéntesek, akiknek nagy része paraszt, ha közel kerülnek hazájukhoz, szétszélednek a falvaikban. E jelenség előfordult Oroszországban is. (Az orosz alakulatok soraiban átlagosan fele, vagy ennél is alacsonyabb volt a kommunisták aránya, mint az internacionalista egységeknél, a katonai feladatokat mégis megoldották.) Častek azt javasolta, hogy csak a politikailag szilárd katonákat küldjék Ukrajnába, a kisebb osztagokat hagyják jelenlegi beosztásukban. A keleti és kaszpi frontról az internacionalistákat irányítsák a moszkvai póttesthez, majd onnan Belgorodba és Poltavára, ahol zászlóaljakra és ezredekbe osztják be őket. Itt kommunista nevelőmunkát végeznek majd közöttük, s ha 50%-uk már meggyőződéses kommunistává válik, alakítják meg belőlük a dandárt. A felállított követelmények irreálisan magasak voltak, s teljesítésüket a hadművelleti helyzet sem tette már lehetővé. Helyesnek lehet tartani azonban ennek kapcsán a politikai színvonal emelésének a szándékát.

Több felszólalás nosztalgiával emlegette azokat az internacionalista egységeket, amelyek megszűntek létezni. Az elemi erővel kirobbanó hazatérési vágyon kívül az egymásnak ellentmondó parancsokat és a sajtó, valamint a katonai vezetés elképzeléseinek az összehangolatlanságát hozták fel az alakulatok feloszlásának okául. A sajtóval kapcsolatban megjegyzik, hogy az egyes irányzatoknak, csoportoknak megvolt a maguk lapja, amelyek nem hangolták össze irányvonalukat. Az az igény fogalmazódott meg, hogy a Vörös Hadsereg problémáit és jövőjét egységesen és konkrétan tárgyalja a sajtó. Az igazság az volt, hogy 1918 őszén a sajtóban a párt- és katonai vezetés közötti konfliktus közvetve, vagy áttételesen tükröződött, s hatásában kedvezőtlenül befolyásolta a fegyelmet és a politikai hangulatot.

Častek ellenezte valamennyi kommunista hazairányítását, mivel ez politikailag gyöngíti a még fennálló internacionalista egységeket. A katonai szervezés szempontjából igaza is volt, de a sorrendiség megállapítása során a politikai, és nem a csapatszervezési megfontolások kerültek előtérbe.

A Föderáció többségének a véleményét a vitában Rudnyánszky fejtette ki. Szerinte azokat kell a kommunisták közül hazairányítani, akik az Osztrák—Magyar és Német Tanácsokban dolgoztak, akik a Rendkívüli Bizottság (CSEKA) munkatársai. Ezek között azonban nem említi a csapatok politikai munkásait, akiknek távozását Časteken kívül többen is ellenezték.

Nyomatékosan hangsúlyozta Rudnyánszky a konferencián, hogy a vöröskatonák hazatérését Magyarország szempontjából tartja fontosnak, mivel ott fegyveres felkelés készül. „Magyarországról érkező elvtársaink azt mondják — fejtegeti Rudnyánszky —, hogy ott nem csak agitátorokra, szervezőkre van szükség, hanem általában kommunistákra, s különösen vöröskatonákra, akik járatosak a katonai dolgokban.”³³ Támogatta a német kommunista csoport egyik vezető tagjának, Tschermaknak azt az indítványát, hogy az internacionalista csapatokat irányítsák Ukrajnába és a proletárforradalom győzelme után felfegyverkezve indítsák őket haza.

Határozottan szembeszállt Rudnyánszky azzal a törekvéssel, hogy a hazatérni akaró internacionalista önkénteseket erőszakkal visszatartsák. Aki akar, menjen. A Németországból érkező hírek szerint — ismertette a Föderáció elnöke — a tilalom ellenére dezertált volt vöröskatonák a fehér gárdához csatlakoztak, arra való hivatkozással, hogy őket Oroszországban visszatartották. Akit viszont szépen elengedtek, az a kommunista eszmék megvalósításához kezdett. Ha a visszatartásukra törekvő komisszárok azt mondják, hogy „internationalisták nélkül mit sem képesek tenni, nézeteik hamisak” — fogalmazta meg nyomatékkal Rudnyánszky. Ennek kapcsán utalt arra is, hogy midőn a balti államokban kitört a forradalom, az észtek és lettek szintén hazatértek.

A Vörös Hadsereg állományába tartozó internacionalistákra vonatkozóan a konferencia végül a következő határozatot hozta:

- a) Oroszország területén beszünteti minden újabb internacionalista egység szervezését volt hadifoglyokból.
- b) A hadifoglyok között csak agitációt folytatnak (toborzás nélkül) és elősegítik mielőbbi hazatérésüket.
- c) Szkljánszkij 1919. január 3-i parancsa értelmében a hazainduló internacionalisták útjába semmilyen akadályt nem szabad gördíteni.³⁴

A határozathoz fűzött kiegészítésben ez áll: „A kommunisták külföldi csoportjainak nemzetközi konferenciája üdvözli azt a forradalmi mozgalmat, amely átfogja egész Európát és valamennyi nemzetiségű elvtársainkat felhívja, hogy minél rövidebb időn belül térjenek haza, hogy élére álljanak a nyugat forradalmi mozgalmának.”³⁵ A határozat szerint a német, magyar, csehszlovák, délszláv, román és bolgár csoport Nemzetközi Irodát hoz létre Oroszországban, amely irányítja és ellenőrzi az Osztrák—Magyar és a Német Tanács tevékenységét. Az internacionalistáknak Častek rendelkezéseinek megérkezéséig szolgálati helyeiken kellett maradniuk. Ekkor kezdődött ugyanis Kolcsak veszélyes támadása, amely az antant első kombinált támadásaként került a történelemlapok lapjaira.

*

Az Ukrajnában előretörő vörös erők soraiban levő internacionalisták száma márciusban jelentősen nem gyarapodott. E csapatoknak a közeledése a régi osztrák—magyar határ felé optimizmussal töltötte el a magyar forradalmi erőket.

Miután a Károlyi-kormány tapogatózásai az antant irányában kudarccal jártak, új külpolitikai koncepció kidolgozása vált indokolttá. Így született meg Tombor Jenő alezredes javaslata, hogy a magyar külpolitika keressen támoga-

³³ Uo. 8—10. l.

³⁴ Uo. 15. l.

³⁵ Uo.

tást a megalakuló III. Internacionálé pártjainál és kössön szövetséget a régi Ausztria határán álló orosz szovjet csapatokkal.³⁶

A külpolitikailag elszigetelt Magyarországnak, hogy ellensúlyozza a győztes antant nyomását, elsősorban Szovjet-Oroszország lehetett a szövetségese. A Vörös Hadsereg sikerei Ukrajnában befolyásolhatták a Kárpát-medence politikai és katonai erőviszonyait is. Az említett sikerek, melyek elérésében szerény mértékben az itt harcoló internacionalistáknak is részük volt, más, nem kevésbé jelentős tényezők mellett közrejátszottak abban, hogy a hatalom március 21-én békés úton került Magyarországon a munkásosztály kezébe.

A történelem igazolta az ukrajnai összpontosítás célszerűségét, az ukrán vörös csapatok előnyomulása és ebben az internacionalisták aktív közreműködése, melyről akkor széles körben tudtak, közvetve hozzájárult a magyar munkásosztály gyors győzelméhez, továbbá az előkészítésben levő fegyveres felkelés szükségtelessé válásához.

1919 elején a nemzetközi önkéntesek nyugati irányú átcsoportosítása már nem állt ellentétben a legfelső szovjet katonai vezetés helyzetértékelésével.

Vacetisz, a szovjet fegyveres erők főparancsnoka 1919. február 25-én Leninhez eljuttatott helyzetértékelésében a szovjet köztársaság védelme szempontjából a francia, görög és román csapatoknak a Fekete-tenger, a finn és észti csapatoknak a Balti-tenger vidékén létrehozott csoportosítását ítélte a legveszélyesebbnek.³⁷ Ide összpontosították a hadászati tartalékok jelentős hányadát. A szovjet ellenőrzés alatt álló 7 kormányzóságban — ahol nyilvántartás készült — ekkor mindössze 4500 hadifogoly tartózkodott, akiknek egy része a hadiiparban dolgozott. Újabb jelentős toborzásra gondolni közöttük alig lehetett. Ezért a leharcolt internacionalista alegységek összevonása útján egy három ezredből álló dandár, két lovasosztály és egy könnyű tüzérsztály felállítását tervezték.

A külföldi kommunisták moszkvai konferenciáján, amelyet részletesen tárgyaltunk, elhatározás született a Nemzetközi Vörös Hadsereget Szervező Parancsnokság felállítására, amely majd végrehajtja az előbb ismertetett tervet. A parancsnokság a Katonai Törvényhozási Tanács március 19-i döntése alapján alakult meg, Casteck vezetése alatt. A katonai vezetés a dandárt nyugaton, Ukrajnában tervezte bevetni, mint tartalékot.

Közben kiderült, hogy látszólag nem a főparancsnok, Vacetisz helyzetmegítélése szerint alakultak az események. A legveszélyesebb támadás nem nyugaton és délnyugaton, hanem keleten bontakozott ki. Az eltérés nem az antant katonai erejének a pontatlan felméréséből adódott, hanem inkább abból, hogy Vacetisz az európai forradalmi fellendülés erejének pillanatnyi hatását hagyta figyelmen kívül. Nem arról van szó, hogy a nyugati és délnyugati irányból várt támadás keletről indult meg 1919. márciusának elején, hanem sokkal inkább arról, hogy *a nyugatról és keletről fenyegető támadások egyike maradt el*. A magyarázat a németországi és magyarországi kitapintható forradalmi helyzetben keresendő, amely a tanács hatalom győzelmét hozta mind Magyarországon, mind Bajorországban, s ehhez járultak még a megszálló antant szárazföldi és tengeri erők soraiban tapasztalható lázongások, Franchet d'Esperey balkáni parancsnokságának bizonytalanná váló hátországa és más, eddig kevésbé tanulmányozott tényezők.

Keleten ekkor a Vörös Hadseregnek a téli urali előrenyomulásában elfáradt, részben leharcolt 100 000 embere küzdött. Ezek ellen ment át támadásba már-

36 Idézi: Hajdú Tibor: A Magyar Tanácsköztársaság. Budapest, 1969. 26. o.

37 Gyirektyivi glavnovo komandovanyija Krasnoj Armii (1917–1920). Moszkva, 1969. 155. o.

cius 4-én Kolcsak 130—145 000 főnyi jól felszerelt, jól táplált és nagyrészt pihent hadseregcsoportja. A hadseregcsoporthoz tartozó hadseregeknek, seregtesteknek a támadás alkalmával az alábbi feladatokat adta a kolcsakista hadvezetés: a Szibériai Hadsereg, amely Gajda parancsnoksága alatt állott, az Arhangelszknél partra tett antant csapatokkal való egyesülést kapta feladatul. A középen támadó Nyugati Hadseregnek és Belov tábornok csoportjának a Gyenyikin se-
regeivel történő egyesülésre kellett törekednie.

Az 5. szovjet hadsereg frontszakaszán a kolcsakista Nyugati Hadsereg négy-
szeres fölényt hozott létre, s áttörte a védelmet. Március 14-én elfoglalta Ufát,
s a fehér ezredek a Volga felé özönlöttek, Dutov Orenburg és Aktyubinszk kö-
zött ismét elvágta a központtól Turkesztánt. Janin francia tábornok, a szibériai
intervenciós erők főparancsnoka, déloroszországi irányban erőszakolta a kol-
csakista erők előrenyomulását. Ilyen körülmények között az internacionalista
alakulatok átszervezés céljából való kivonása az első vonalból csökkentette vol-
na számos dandár és ezred harcértékét. Amikor március 22-én a 4. hadsereg
az uralszki frontszakaszról (Uralszk város körzete) átszervezésre Szamarába
rendelte a hősi halált halt Wiernermann egykori dandárának internacionalista
harcosait, tiltakozás volt a felelet. Csapajev hadosztályparancsnok így fogalma-
zott: „Az ilyen utasítások után egyetlen parancsnok sem lesz képes csapatokat
vezényelni.”³⁸ Ugyanis a hadseregpáncsnokság a dandár 2000 főnyi állomá-
nyából nemcsak 700 nagy harci tapasztalattal rendelkező embert akart kivonni,
hanem lényegesen csökkentette volna a tüzérőt is. A dandárnál levő 23 géppus-
kából 22-t az internacionalisták kezeltek, s ezeket is magukkal vitték volna Sza-
marába.

Az oroszországi szocialista forradalom sorsa ekkor keleten dőlt el. A Kom-
munisták Magyarországi Pártjának Moszkvában székelő Külföldi Irodája — a
Kolcsak-támadás kibontakozásának idején — március 22-én kiáltványban hozta
az Oroszország földjén tartózkodó hadifoglyok tudomására a Tanácsköztársaság
megalakulásának hírét, s felelősségérvéről tett tanúbizonyságot, amikor a Vö-
rös Hadsereg internacionalista harcosait a Kaukázusban, a Volga mentén, az
Uralban s Ukrajnában a parancsnokságok utasításainak szigorú követésére, fo-
kozottabb fegyelemre, további kitartásra szólította fel. Hangsúlyozta, hogy a
magyar vöröskatonák, „bármely fronton álljanak is: azon a fronton kitartva,
rendületlenül harcolva ugyanúgy oltalmazzák Magyar Tanácsköztársaságunkat,
mintha Budapest utcáin állnának fegyverben. Mert a nemzetközi proletárforra-
dalom ügye közös. A mi Magyar Tanácsköztársaságunk együtt áll és bukik a
többiekkel, és amikor felfogjuk az imperialisták rohamát az orosz tanácsfron-
tokon, akkor testünkkel, életünkkel, vérünkkel védjük a magyar proletárdikta-
túrát.”³⁹

A magyar proletárforradalom győzelmének a híre újból lángra lobbantotta a
hazatérési vágyat, mint ez 1918 őszén történt. A KMP Külföldi Irodája elké-
szítette a Magyar Tanácsköztársaság kormánya nevében a hadifoglyokhoz, a
magyar vöröskatonákhoz intézendő felhívástervezetet, melyet szikratávíró út-
ján egyeztetettek Budapesttel. Kun Béla hozzájárulása után Lenin az alábbi so-
rokat mondta tollba a külügyi népbiztos helyettesének, L. M. Karahannak:
„Csatlakozom a felhívás egész szövegében foglaltakhoz és bízom benne, a ma-
gyar proletárság a frontokon nem fogja szem elől téveszteni, hogy néhány hó-
napig küzdjön a nemzetközi proletárérdekéért, és akkor miénk a győzelem.”⁴⁰

38 CGASZA 184. f., 3. op., 1071. ó. e., 15. l.

39 Szociális Forradalom. Moszkva, 1919. március 28.

40 A magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a polgárhábo-
rúban. Budapest, 1968. II. k., 59. o.

A párizsi béketárgyalásokon ez időben állították össze heves viták közepette a győztesek azokat a békefeltételeket, amelyek közlésétől nemcsak az oroszországi és a magyarországi munkásmozgalom vezetői, hanem — félelemtől eltelve — maguk az angol—amerikai imperialista körök is a Magyarországon bekövetkezett eseményekhez hasonló fordulatot vártak Németországban. A tanács hatalom győzelme német földön viszont egycsapásra megváltoztathatta volna az európai erőviszonyokat. Elsősorban Németországra gondolt Lenin akkor, amikor a magyar proletárdiktatúra megalakulásának nemzetközi jelentőségéről nyilatkozott: „Magyarország példája döntő lesz a proletártömegek számára, az európai proletariátus és dolgozó parasztság számára, mert azt bizonyítja, hogy a nehéz pillanatokban a szovjethatalmon kívül senki más nem tudja kormányozni az országot.”⁴¹ Ez a várakozás csendül ki Csicserin külügyi népbiztosnak Kun Bélához intézett üzeneteiből is.

A Magyar Tanácsköztársaság megalakulásának lelkesítő tényét elsősorban azoknak a magyar hadifoglyoknak a megnyerésére igyekezett a KMP Oroszországi Irodája felhasználni, akik eddig még nem jelentkeztek a Vörös Hadseregbe. Márciusban és áprilisban a szovjet csapatok ellenőrzése alatt álló területen azonban jelentős számú hadifogoly nem maradt. Szibéria és Turkesztán tervezett felszabadítása, ahol jelentős hadifogoly-tartalékkal lehetett számolni, még az elérendő hadászati célok között szerepelt. Ukrajnában a Magyar Tanácsköztársasággal való kapcsolat megteremtése érdekében létrehozandó csapatösszpontosításhoz márciusban és áprilisban az újonnan jelentkezőkön kívül csak a hátszországban átszervezés alatt álló internacionalista alakulatokat vehették igénybe, viszont a számba vett internacionalisták $\frac{3}{4}$ részét a közvetlen veszélyt jelentő Kolcsak-támadás elhárítására használta fel a szovjet hadvezetés.

A nemzetköziek, köztük a magyarok igénybevételének mértéke a keleti arcvonalon a jelzett időben meghaladta a Vörös Hadsereg állományának átlagos $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{3}$ -os frontszolgálati arányát.

A magyar tanácskormány márciusban és április első felében kihasználta az angol—francia és amerikai—francia ellentétet. A környező államokkal jószomszédi viszony kialakítására törekedett. Lenin egyetértésével nem hagyta kihasználatlanul az antant hatalmak megbízottaival való tárgyalási és meg egyezési lehetőséget sem. Kun Béla március 24-én az antant hatalmakhoz intézett jegyzékében visszautasította a burzsoá sajtóban a szovjet—magyar szövetség jellegét illető hamisításokat, amikor hangsúlyozta: „Az Oroszországgal való szövetség nem formális diplomáciai szövetség, sokkal inkább — használhatjuk ezt a kifejezést — egy »entente cordiale«, a két fél alkotmányának azonos szerkezetén alapuló természetes barátság, amely a magyar kormány felfogása szerint semmiképpen nem hozható kapcsolatba agresszív egyesüléssel. Éppen ellenkezőleg, az új magyar köztársaságnak szilárd óhaja, hogy békében éljen minden más nemzettel, és minden tevékenységét az ország békés társadalmi újjászervezésére óhajtja fordítani.”⁴²

Április első felében a kölcsönösen deklarált magyar—szovjet-orosz és szovjet-ukrán szövetség gyakorlatában a kölcsönös katonai segélynyújtás abban nyer kifejezést, hogy a magyar tanács hatalom a Kolcsak ellen harcoló internacionalistákat további fronton maradásra szólítja fel. A szovjet fegyveres erők részéről a magyar proletárforradalom számára nyújtandó közvetlen támogatásnak, a

41 V. I. Lenin: Művei. 29. k. Budapest, 1953. 272—273. o.

42 Idézi: L. Nagy Zsuzsa: A párizsi békekonferencia és Magyarország. 1918—1919. Budapest, 1965. 103. o.

baráti tanácsköztársaságok hadseregei közvetlen egyesülésének gondolata még ekkor magyar részről elvileg, s nem valami azonnali végrehajtást kívánó égető igényként merült fel. Viszont — túlértékelve a magyar tanács hatalom akkor szerveződő haderejét — a szovjet fegyveres erők főparancsnoka, Vacetisz, március 23-án Leninhez eljuttatott feljegyzésében már azt javasolja, hogy a magyar csapatok támadják hátba Petljura Kijevet fenyegető nacionalista hadseregét és nyugatról törjék át a szovjet köztársaságok köré vont „egészségügyi” zárat.⁴³ Április 7-én alakul meg a Bajor Tanácsköztársaság, s a szocialista forradalom közeli németországi győzelmét várják.

A francia politikai és katonai vezetés időközben kivonta Ogyesszából és környékéről demoralizált, lázongó csapatait, de hamarosan az előzőleg Szovjet-Oroszország ellen szánt román hadosztályokat — a román királyi kormány egyetértésével — az antant április 16-án a Magyar Tanácsköztársaság ellen veti be, 27-én északról megindul az ugyancsak a francia vezérkar ellenőrzése alatt álló csehszlovák burzsoá hadsereg támadása, s a halálos veszedelembé került magyar tanácskormány nevében ekkor fordul Kun Béla távirati úton katonai segítségért Leninhez: „Az egyesülés a szovjet csapatokkal Galicián át életkérdés számunkra — hangsúlyozta... Mi elkésztő helyzetben vagyunk, hadsereg nélkül; ha Ön nekünk nem segít, a kommün sorsa lesz osztályrésznünk.”⁴⁴

Május 1-én az ellenforradalmi csapatok leverik a Bajor Tanácsköztársaságot, a szocialista forradalom Németországban láthatóan késlekedik. Közben Franciaországból Lengyelországba szállítják Haller tábornok jól felfegyverzett hadtestét, s az 1918 végétől folyó lengyel—nyugatukrán háborúban fordulat áll be. Haller május közepén áttöri a galíciai ukrán burzsoá kormány csapatainak védelmét, s megszállja egész Kelet-Galíciát. A román királyi csapatok lezárják a Tisza völgyébe vezető hágókat. Az a lehetőség, amit a magyar tanácskormány a nyugatukrán hatóságokkal folytatott tárgyalástól remélt, nevezetesen a szabad vasúti tranzitforgalmat, ami lehetővé tette volna, hogy Szovjet-Ukrajnából a harcban álló vörös csapatok számára segítség érkezzen — szertefoszlott.

A magyar Forradalmi Kormányzótanács még május 8-án elrendelte minden Oroszországban és Ukrajnában tartózkodó 18 és 45 év közötti korú magyar alkalmazott és munkás mozgósítását. A behívottaknak az orosz és ukrán katonai hatóságoknál kellett szolgálattételre jelentkezniük.⁴⁵ Május 9-én N. Podvojszkij ukrán hadügyi népbiztos elrendelte, hogy az ukrán hadügyi népbiztosság mellett Boskovits Gyula vezetésével állítsák fel a Nemzetközi Alakulatokat Szervező Parancsnokságot. Május 11-én Stromfeld Aurél feljegyzést juttatott el Kun Bélához, melyben hangsúlyozta: „A Magyar Tanácsköztársaság létevérdéke, hogy az orosz erők Kolomeából Sztrijen át Csap felé előtörjenek, s ezáltal a magyar csapatokat legalább a román fronton tehermentesítsék.”⁴⁶

A szovjet hadvezetés március 23-tól foglalkozott a Magyar Tanácsköztársasággal való katonai együttműködés kérdésével, konkrét hadászati-hadműveleti elképzelések kerültek megfogalmazásra, de ezek egyeztetése a magyar kormánnyal és hadvezetéssel csak a kellő felhatalmazással rendelkező Szamuely Tibornak május utolsó hetében az ukrán szovjet kormánnyal és katonai vezetéssel, s nem utolsósorban Leninnel lefolyt tárgyalásain történt meg.

Lenin április 1-én a főparancsnokhoz, Vacetiszhez intézett táviratában sür-

43 Az orosz internacionalisták a Magyar Tanácsköztársaságért. Budapest, 1973. 287—288. o.

44 A magyar internacionalisták... II. k., 61. o.

45 Uo. 66. o.

46 Uo. 69—70. o.

gette Galicián és Bukovinán át a vasúti kapcsolat megteremtését Tanács-Magyarországgal anélkül, hogy Galícia és Bukovina megszállására erőket vennének igénybe. Az Ukrán Front fő feladatát ekkor a Déli Front, a Gyenyikin ellen küzdő csapatok megerősítésében jelölte meg.⁴⁷ A korlátozottan rendelkezésre álló erőket szigorú fontossági sorrendet tartva kellett elosztani, s e viszonylatban a Magyarországgal való kapcsolat megteremtésére Kolcsak, majd Gyenyikin támadásának időpontjában már nem juthatott elegendő erő. Mikor Lenin a Magyar Tanácsköztársaság állandó oroszországi képviselőjével, Rudnyánszkyval tárgyalt, a galíciai áttöréshez csak a Keleti Front önként jelentkező internacionalista katonáinak a felhasználását látta — a Forradalmi Katonai Tanáccsal egyetértésben — lehetségesnek, ugyanakkor készséget mutatott arra vonatkozóan, hogy a Keleti Front déli csoportjának április 28-án meginduló ellentámadása folyamán felszabaduló magyar, délszláv és egyéb nemzetiségű hadifoglyokat a galíciai áttörés végrehajtása érdekében rendelkezésre bocsássa.⁴⁸ A szibériai intervenciók főparancsnoka, Janin francia tábornok azonban, számítva a kézenfekvő lehetőségre, kezdettől fogva igyekezett megakadályozni az Ukrajnában harcoló internacionalista alakulatoknak az említett forrásból történő kiegészítését. Intézkedett, hogy a feladásra kerülő területekről a hadifoglyokat Kelet-Szibériába és Távol-Keletre szállítsák, ahol megbízhatónak ítélt csehszlovák, délszláv és román önkéntesekből álló csapatok őrzésére bízta őket. A szökevények kivételével a szibériai embertartályok, amelyekre Lenin és a Magyar Tanácsköztársaság vezetői is számítottak, részben az ellenintézkedések miatt, csak 1919 utolsó hónapjaiban és 1920 elején jelennek meg mint a Vörös Hadsereg internacionalista alakulatainak kiegészítési forrásai.

Az Ukrán Front csapatai Antonov-Ovszejenko parancsnoksága alatt április 5-én felszabadították Ogyesszát, egyes egységei március végén és április elején elérték a Dnyeszter vonalát, s a Kárpátok előterébe jutottak ki. Az 1. ukrán hadsereg — melynek soraiban a magyar, német és csehszlovák internacionalisták szervezése folyt — Petljura nacionalistái ellen harcolt, s egyik feladata volt a Magyar Tanácsköztársasággal való kapcsolat megteremtése. A 3. ukrán hadsereg a Dnyeszter alsó folyása irányába vonult előre. A hadsereg keretében elsősorban román, délszláv, görög internacionalista, valamint besszarábiai önkéntes alakulatok szervezése folyt, melynek központja Ogyesszában volt. Amikor a magyar tanácskormány még a tárgyalások nyújtotta lehetőségek, az angol—amerikai és francia ellentétek kihasználására törekedett, a főparancsnokság és Lenin álláspontja szerint nem volt indokolt a nyugati előnyomulás erőltetése. A tartalékokat Gyenyikin várható támadásának megelőzése érdekében Taganrog és Rosztov elfoglalására, a Donyec-medence biztosítására igyekezett összpontosítani. Ez volt az oka annak az éles hangnemnek, amellyel Lenin április folyamán több alkalommal a Déli Front megsegítésére szólította fel Antonov-Ovszejenko frontparancsnokot.⁴⁹ Nem Besszarábia felszabadításáról való lemondás volt ez, hanem a korlátozottan rendelkezésre álló erők, a tartalékok elosztásának célszerű sorrendje. Május 1-én az OSzSzk és az USzSzk kormánya ultimátumot intézett a román királysághoz, melyben elítélte a Magyar Tanácsköztársaság ellen folyó intervenciót, s az 1918. március 5—9 között aláírt egyezményre hivatkozva Besszarábia haladéktalan kiürítését követelte.⁵⁰

47 Uo. 56. o.

48 Uo. 62. o.

49 V. I. Lenin: Polnoje szobranije szocsinyenyij. 38. k. 378. o., 50. k. 286—287, 302—303. o. (Oroszul)

50 Grazdanszkaja vojna na Ukrainye. I. k., 2. rész, Kijev, 1967. 404—406. o. (Oroszul)

Május 7-én az ukrán hadügyi népbiztos kiadta a támadási parancsot Besszarába felszabadítására, s a Donyec-medencébe behatolt gyenyikinisták kiűzésére. 13-án, amikor Párizsban a német kormánydelegáció az antant kíméletlen békefeltételeivel ismerkedett, Lenin biztatásként többek között ezt táviratozta Kunnak: „Az antant kegyetlen békéje mindenütt növeli a szovjethatalom iránti rokonszenvet. Tegnap az ukrán csapatok, miután legyőzték a románokat, átlépték a Dnyesztert.”⁵¹ Az erélyes szovjet diplomáciai és katonai lépés megtette a hatását. A román hadvezetés hadosztályokat dobott át keletre, s a Tisza vonalának elérése után csapatai átmenetileg védelembé mentek át.

A besszarábiai hadművelet kibontakozásához ekkor hiányzott az erő. Ukrajnában a front mögöttes területein számos kulák banda tevékenykedett, ezek közül a legjelentősebb Zeljonij lázadó szabadcsapata volt. A Déli Front mögöttes területein 1919 márciusa óta a fellázadt kozákok mintegy 14 000 vöröskatonát kötöttek le. Május 9-én fellázadt annak a négy (4, 6, besszarábiai és internacionalista) hadosztálynak egyike, az eszer Grigorjev parancsnoksága alatt álló 6. hadosztály, amelyeknek a feladata lett volna Besszarába felszabadítása és Tanács-Magyarország megsegítése.

Az Ukrán Hadügyi Népbiztosság mellett létrehozott Nemzetközi Alakulatokat Szervező Parancsnokság nyilvántartásában szereplő több mint 5000 internacionalista nagy részét, a szervezés alatt állókat mondhatni mind egy szálig, a lázadás leverésére kellett bevetni. Az ogyesszai székhellyel szervezést alatt álló nemzetközi hadosztály alakítása így halasztást szenvedett. A Grigorjev-lázadás lokalizálása után megkezdődött a nyugati irányban harcoló egységek gyors átszállítása a súlyos helyzetben levő Déli Front megerősítésére. Ugyanis az erőviszonyok erősen a gyenyikinisták javára tolódtak el. A 73 000 vöröskatonával több mint 100 000 jól felfegyverzett, kiképzett fehérgárdista állt szemben. Tisztekből álló ezredek, s 26 (részben feltöltött) lovashadosztály biztosította Gyenyikin haderejének ütőképességét. A veszély elhárítására minden erőt igénybe vettek.

Az ukrán hadügyi népbiztos május 25-én jelentette a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának, hogy a nyugati frontszakaszokról a Déli Frontra átvezényelt ezredek a Kijevben alakuló internacionalista dandár váltja fel, melynek 1. ezrede május 28-án megy ki a frontra, a 2. ezredet egyelőre a bandák ellen veti be, majd feltöltve június 5-ig indítja a nyugati arcvonallra. A 3. ezred alakítása 27-én kezdődik el és június 10-én fejeződik be. A 2. dandár, mely Odesszában alakult, június közepén váltja a románok ellen küzdő egységeket, a 3. dandárt szintén az odesszai hadkerület alakítja.⁵²

A Forradalmi Katonai Tanács — s ez az elv érvényesült a Szamuely Tiborral folyó tárgyaláson is — elhatározta, hogy a Galícia és Besszarába irányában küzdő (nem internacionalistákból álló) egységeket a Déli Frontra vezényli, s leváltásukra az OSzSZK területén, Nyizsnyij-Novgorodban székelő, Častek vezetése alatt álló Nemzetközi Vörös Hadsereget Szervező Parancsnokság rendelkezésére álló tartalékokat vezényli Ukrajnába. Ez a tartalék azonban sajnos elég szerény volt, a hátszági alakulatokból szervezett 3. internacionalista lövész-ezredből (nem azonos az Ukrajnában hasonló hadrendi számmal alakítottal), valamint a frontról (Szamarából 2 zászlóalj — 600 fő, Szimbirszkából — 800 lovas, 50 gyalogos, Ufa körzetéből — 260 gyalogos, Kikvidze hadosztályából —

51 V. I. Lenin Összes Művei. 36. k., Budapest, 1958. 522. o.

52 Grazdanszkaja vojna na Ukrainye. II. k. Kijev, 1967. 84. o.

200 gyalogos) vezényeltekéből állt, s létszámuk 3020 főt tett ki. Így a már Ukrajnában harcoló nemzetköziekkel együtt a nyugatra összpontosított önkéntesek száma meghaladta a 8000 főt. Ezen kipróbált harcosok közé osztották be a magyar tanácskormány parancsa alapján mozgósítottakat. A Szlovák Tanácsköztársaság megalakulása után a mozgósítás hatályát kiterjesztették a szlovákiai hadifogoly munkásokra és parasztokra is. A külföldi kommunista csoportok föderációja, mely május és július között Kijevbe tette át székhelyét, a július 23-án tartott ülésen elhatározta, hogy javasolja a mozgósítás kiterjesztését a volt Osztrák—Magyar Monarchia egykori polgárai közül minden cseh, román, horvát proletárra, szegényparasztra, katonai szakemberre.⁵³

Július utolsó napjaiban — amikor a németországi forradalom közeli győzelméhez, valamint a világsztrájkhoz fűzött remények szertefoszlottak, amikor a centrista és jobboldali szociáldemokraták Bécsben az antanttal tárgyaltak egy kommunista nélküli kormány alakításáról, amikor a tiszántúli offenzíva összeomlott, s a román királyi csapatok Budapestet fenyegették — az egyedüli reményt a szovjet csapatok erőteljes tehermentesítő támadása jelenthette, amely a román hadosztályok Besszarábiába történő újabb átcsoportosítását eredményezhette volna. Rudnyánszkyhoz intézett táviratában Kun félreérthetetlenül megfogalmazta, hogy ha a szovjet csapatok nem indítanak döntő támadást a Dnyeszter mentén, akkor a magyar tanács hatalom helyzete kilátástalan.⁵⁴ Ennek elmaradását részben az Ukrán Népbiztosok Tanácsa elnökének, Rakovszkijnak hibájául róttá fel, aki az Ukrajnába összpontosított internacionalistákat alegységként szétzórta. Lenin július 31-i választáviratában a konkrét tények ismeretében megvédte Rakovszkijt. Ugyanakkor bátorításképpen a következőket üzenté Kun Bélának: „Mi megteszünk minden lehetőt magyar barátaink segítségére, azonban kevés az erőnk. Győzelmünk az Urálban felszabadította a magyar hadifoglyokat, és sietve küldjük őket az ukrainai és román frontra.”⁵⁵

Kitűnik a táviratból, hogy az arcvonalokról a galíciai áttöréshez, a magyar és szovjet csapatok egyesülésének a megvalósításához nem lehetett semmilyen erőt elvonni és átcsoportosítani súlyos következmények nélkül. Az áttöréshez szükséges tartalék fő forrását Lenin elsősorban a Szibériában rekedt több mint 120 000 magyar hadifogoly felszabadításában, a magyar tanácskormány parancsa alapján történő mozgósításában és az ukrainai hadszíntéren való bevetésében látta. Ennek a reális elképzelésnek a megvalósítását az antantnak sikerült késleltetni. A kolcsakista hatóságok a kiűritésre kerülő területekről a foglyokat keletre szállították, a táborok őrzését a magyar tanács hatalommal fegyveres harcot vívó burzsoá csehszlovák és román csapatokra, továbbá délszláv és olasz egységekre és alegységekre bízták.

A magyar tanács hatalom katasztrófájának előestéjén sem a Dnyeszter menti demonstratív támadáshoz, sem a galíciai áttöréshez nem állt rendelkezésre még annyi erő sem, mint amivel a szovjet hadvezetés Nyugat-Ukrajnában májusban rendelkezett. S hogy messzemenő segítő szándékát bizonyítsa, a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa Rudnyánszky előterjesztésére elhatározta — amitől eddig a harc képes alakulataikhoz ragaszkodó csapatparancsnokok érthető nyomására tartózkodott —, hogy minden internacionalista alakulatot a nyugati

53 CPA IML 549. f., 1. op., 1. ő. e., 15. l.

54 A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. 6/B. köt. A Magyar Tanácsköztársaság 1919. márc. 21—1919. aug. 1. Budapest, 1960. 545—546. o.

55 Uo. 552. o.

katonai körzetbe összpontosítanak. Az említetteknek, valamint az Ukrán Front csapataiból szervezett 12. hadseregnek és a kijevei helyőrség internacionalista egységeinek kellett volna a magyar tanács hatalom krízise pillanatában a galíciai áttörést megkísérelni. Közben azonban megérkezett a magyar kommün megdöntésének, a román királyi csapatok Budapestre történt bevonulásának a híre.

*

A Magyar Kommunista Csoport 1919. augusztus 6-i moszkvai ülésén megalakította a Magyarországi Forradalmi Bizottságot, amelynek tagjaivá választották a tanácskormány külföldre távozott, az ülésen jelen nem levő tagjait, továbbá a KMP Központi Bizottságának és Külföldi Irodájának vezetőit, köztük Kun Bélát, Pór Ernőt, Lebovitz Farkast, Rudnyánszky Endrét, Mandl Arnoldot, Márkus Pált és Lipsitz Ernőt. A bizottság magát emigráns magyar kormánynak tekintette, amely a proletárdiktatúra visszaállításáért küzdött. A Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsától nyert felhatalmazás alapján augusztus és szeptember folyamán a Magyarországi Forradalmi Bizottság irányította az internacionalista alakulatok szervezését is.

1919 tavaszán és nyarán — a mozgósítottakat is beleértve — mintegy 15—16 000 internacionalista kapcsolódott be az ukrán földön folyó harcokba. Mivel a mozgósítható források átmenetileg kiapadtak, s a Častek vezette parancsnokság Kijevbe érkezése után a nemzetköziek szervezését két szerv párhuzamosan végezte, az ukrán hadügyi népbiztosság június 20-án kelt parancsával feloszlatta a Boskovits Gyula vezetése alatt Ukrajnában alakult Nemzetközi Alakulatokat Szervező Parancsnokságot és az Oroszországból érkező Nemzetközi Vörös Hadsereget Szervező Parancsnokságot, s egy két dandárból álló internacionalista hadosztály felállítását rendelte el. A hadosztályparancsnoki teendőket Barabás Gusztáv betegségére való tekintettel Boskovits Gyulára bízta, az 1. dandár parancsnokává Časteket nevezte ki. Ide osztották be a Kijevben, Harkovban és Nyizsnyij-Novgorodban szervezett alakulatok nagy részét. A dandárhoz tartozott az 1. és 3. nemzetközi lövészezred, egy lovas- és egy tüzérsztály, egy műszaki és híradó század, egy kommandáns század, géppuskás alegység, valamint a Kijevben állomásozó tartalékszázalaj. A 2. dandárt Cserkassziba összpontosították, alapját az előzőleg Ogyesszában szervezett internacionalista hadosztály alakulatai jelentették.

Több internacionalista alakulat harcolt a Donyec-medencében Gyenyikin csapatai ellen. Ezek közé tartozott a Fekete Rudolf parancsnoksága alatt álló 2. nemzetközi ezred. Az egység az elsők között érte el 1919 tavaszán a galíciai határt, majd Grigorjev leveréséhez vették igénybe, innen vezényelték Harkov körzetébe, ahol a július 3—11-ig folyó súlyos harcokban 800 főnyi harcos állománya 120—140 főre csökkent. Az ezred teljesen felmorzsolódott, az első vonalban mindössze 60 magyar és 20 román maradt. Hasonló gyorsasággal emésztették fel a harcok más nemzetközi alakulatok állományát is.

Augusztus folyamán az 1. internacionalista dandár a Kijevtől délnyugatra folyó harcokban vett részt.

A magyar tanács hatalom leverése után a magyar kommunisták még keményebben szorították fegyvereiket, de azok között, akiket a már nem létező Magyar Forradalmi Kormányzó Tanács májusban mozgósított — az ingadozás jelei mutatkoztak, kétségek merültek fel a mozgósítási parancs érvényességét illetően. Ennek a kétkedésnek kívánta a Magyarország Forradalmi Bizottsága az-

zal elejét venni, hogy a Forradalmi Katonai Tanács hozzájárulásával saját kezébe vette az internacionalisták szervezését, s Szerpuhovban, a Vörös Hadsereg Főparancsnoksága mellett, Kovács Imre vezetésével, megalakított egy internacionalista hadtestet szervező parancsnokságot. A hadtestnek lett volna a feladata, hogy egy kedvező helyzetben segítse, támogassa a magyar tanácshatalom visszaállítását. Hamarosan magát Kovács Imrét küldte illegális feladattal Magyarországra, hogy a helyszínen tanulmányozza a helyzetet, de a kapott információk nem voltak biztatóak. Az a meggyőződés alakult ki, hogy a magyar tanácshatalmat csak az esetben lehet ismét visszaállítani, ha a környező országokban is győz a szocialista forradalom. Ez a felismerés, valamint az internacionalizmus szellemének további megerősítésére irányuló szándék vezette az OK(b)P Külföldi Csoportjai Központi Föderációját, amikor 1919. szeptember 26-án határozatilag is kimondta: a Magyarországi Forradalmi Bizottság adja át a Vörös Hadsereg internacionalista egységei szervezésének intézését a Föderáció keretén belül létrehozott Katonai Bizottságnak.⁵⁶

56 CPA IML 549. f., 1. op., 10. ő. e., 11. l.